

GESCHIEDENIS LEERT NIETS. DAT DOE JE ZELF

... Gedenken, helpt ons dat werkelijk? Ja, maar alleen als het verhaal waaraan je terugdenkt heel concreet wordt.

Een kennis die ik meer dan twintig jaar niet had gezien, belde me op. Hij is van Joodse huize en wil de geschiedenis van zijn familie schrijven. Een familielid van hem zat als kind in het concentratiekamp Bergen-Belsen. Hij was met ruim tweehonderd medegevangenen geruild voor Templars in Palestina. Dat klonk raadselachtig genoeg en ik heb voor hem wat naspeuring gedaan. Deze Templars hebben niets te maken met de middeleeuwse tempeliers. Het waren protestanten die in het midden van de negentiende eeuw naar Palestina gingen om zoiets als een geestelijke tempel op te richten. Hun gang naar Palestina zou de bekering van Joden en het aanbreeken van de eindtijd moeten bevorderen. De teelt van de eerste Jaffa-sinaasappelen en het vervoer per trein door Palestina zijn met name door deze Duitse Templars ontwikkeld. Feitelijk waren deze christenzielers er eerder dan het Joodse zionisme, en de Joodse pioniers hadden op economisch gebied veel aan hen te danken.

patriottischer

In de dertiger jaren van de twintigste eeuw gebeurde er iets vreemds: de jongere Templars, wier voorouders al generaties in Palestina waren, werden steeds patriottischer. En dat hield meer in dan dat ze het Zwabische dialect (een van de Duitse dialecten) hadden behouden. De jongeren begonnen met hakenkruizen en uniformen te werken. Dit tot schrik van de oudere Templars die meenden dat Jezus Christus en niet Hitler hun leider was. Hoe dan ook wilden de Engelsen, die Palestina toen als mandaatgebied hadden, de Templars wel kwijt. Joodse kinderen en Armeense kinderen die met plezier op de scholen van de Templars zaten, werden eraf gehaald.

Intussen was er in het concentratiekamp Bergen-Belsen, naast de vele Joden die hun einde tegemoet gingen, een speciale groep Joodse gevangenen die het iets beter hadden. Deze Joden hadden pogingen gedaan om uit Europa weg te vluchten en hadden daarvoor geld aan tussenpersonen gegeven. Dat had niets uitgehaald. De nazi's

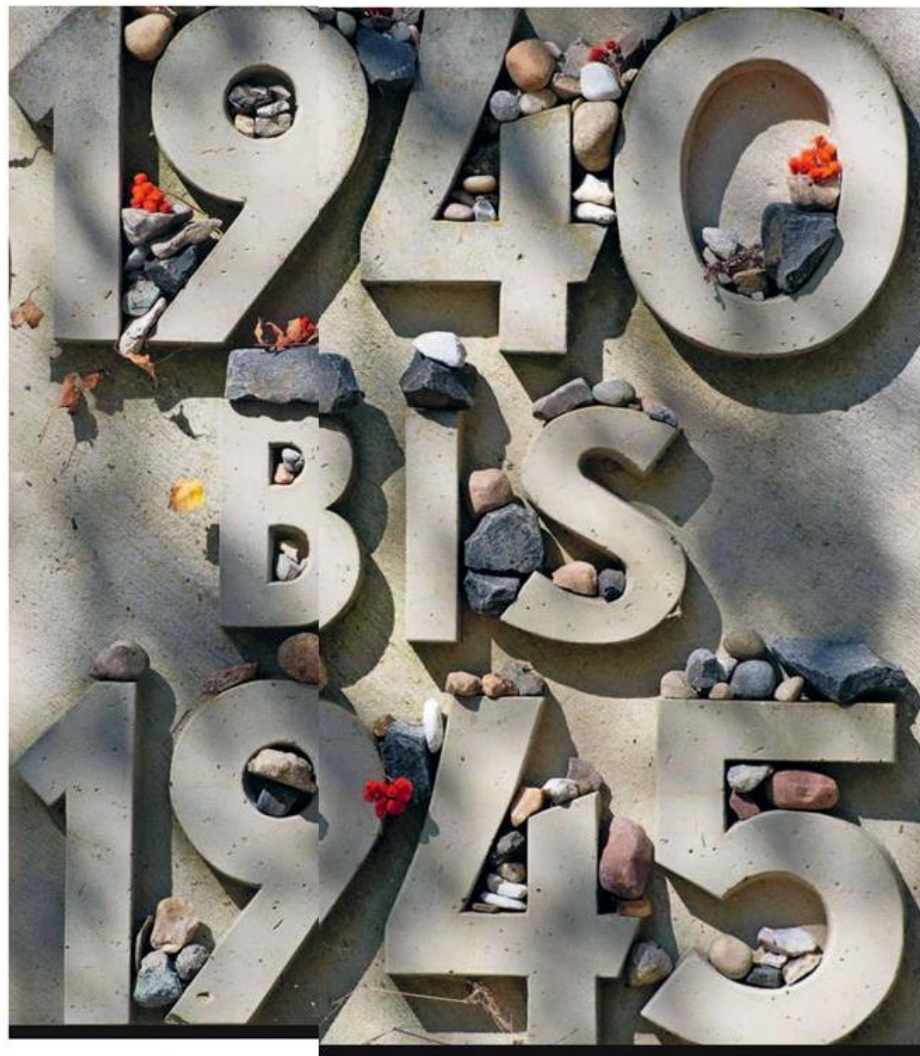
hadden echter wel begrepen dat voor deze Joden interesse bestond in andere landen en zagen hierin een soort van wisselgeld voor onderhandeling. Nederland was in dezen behoorlijk terughoudend: sommigen zagen deze Joden als collaborateurs, omdat ze geld aan Duitsers hadden gegeven. Ook vreesde men dat de toeloop van Joden antisemitisme teweeg zou brengen. Om het welzijn van Joden gaan we niet in op onderhandelingen, heette het. Met datzelfde argument had de Nederlandse regering enkele jaren eerder de toegang in Zevenaar hermetisch afgesloten, zodat veel Joden op de vlucht aan Duitse kant strandden. Himmler zag het belang van deze groep Joden voor de Duitse zaak en bood aan om ruim achthonderd Joden te ruilen tegen Duitsers in krijgsgevangenschap. Maar de geallieerden wilden niet graag Duitse gevangenen vrijlaten. Ze waren

Voor wie denkt dat de mens vanzelf het goede doet, moet dit als een schok komen.

ervan overtuigd dat de mensen zoiets niet zouden begrijpen. Bovendien vonden de geallieerden dat een snelle overwinning op Duitsland een betere weg was. Er waren toen echter nog meerdere jaren te gaan.

Brits paspoort

Er was nog een belangrijk gegeven: sommige Joden hadden een paspoort voor Palestina. Palestina was toen Brits, dus kwam de vraag op: staan deze Joden die nu in Bergen-Belsen zitten wellicht onder speciale bescherming van Groot-Brittannië? Zodat ze daarheen zouden kunnen gaan als de onderhandelingen zouden lukken. Het antwoord van Engelse zijde was even onthutsend als kort: 'We gaan niet zomaar Joden in Engeland droppen.' Het aanbod van Himmler, toch een van de grootste oorlogsmisdadigers, werd afgehouwen. Omdat die Joden een paspoort voor Palestina hadden, leek dat perspectief te bieden. Maar de Britten merkten op dat er zeker onrust zou

En monument in voormalig concentratiekamp Bergen-Belsen.

ontstaan onder de Arabieren over de komst van enkele honderden Joden naar Palestina. Andere landen peinsden er ook niet over om ze op te nemen. Uiteindelijk was er dan toch een overeenkomst: 222 Joden konden naar Palestina vertrekken vanuit Bergen-Belsen. Templars die toen al in een soort van hechtenis zaten in Palestina – om hun kolonie

was een prikkeldraadversperring gebouwd – werden naar Duitsland verscheept. Bij de 222 Joden uit Bergen-Belsen die naar Palestina gingen, zat ook het familielid van die kennis van me.

wat leer je?

Voor ons is de vraag: wat leren we uit deze geschiedenis? Ik zou zeggen:

dat hangt grotendeels van onszelf af. Als we cynisch willen zijn en zeggen dat voor ieder mens het hemd nader is dan de rok, en dat uiteindelijk iedereen op zijn eigenbelang uit is, vinden we daarvoor volop ondersteuning. Ga maar na: Engeland wilde de Joden niet opnemen, ondanks hun paspoort voor Engels mandaatgebied. Nederland oordeel-

de dat de poging van deze Joden om met geld hun vege lijf te redden collaboratie was: veel cynischer kun je het niet krijgen.

schok

Voor wie dacht dat ieder mens vanzelf het goede doet, moet dit verhaal wel als een schok komen. De wat makkelijke slogan dat vrijheid niet vanzelf spreekt, krijgt hier een diepere zin. Vrijheid moet worden bevochten, tegen de onverschilligheid, tegen het welbegrepen eigenbelang, tegen de gemakzuchtigheid, tegen het 'eigen volk eerst'. Ook vertelt dit verhaal over de kloof tussen politieke beslissingen die noodzakelijk en onafwendbaar lijken, en de concrete levens van mensen die daarvan het slachtoffer worden. In hoeverre is het realpolitiek, een kosten-batenanalyse, wat ons leidt en hebben wij bij onze beslissingen de andere mens al in de ogen gekeken? Hadden we bij ons historische betoog met al die feiten en getallen al even gedacht aan die kleine jongen die een familielid was van die kennis van mij die ik al tientallen jaren niet had gezien? Hij belde zomaar op, onverwacht, en ik moest even diep graven in mijn herinnering voordat ik wist wie er aan de lijn was. Ik zei: 'Geef me een maand en dan drinken we koffie en vertel ik je de geschiedenis.' Zo gebeurde. Zijn zoektocht werd even de mijne; het anonieme verleden kreeg een gezicht.

zelfonderzoek

Het gedenken van deze concrete verhalen betekent ook een grondig zelfonderzoek: als we roepen dat vrijheid zo belangrijk is, over wiens vrijheid hebben we het dan? Gaat het over onze eigen vrijheid of over die van de ander? De geschiedenis geeft geen lessen. Wij zijn het die door de gebeurtenissen in herinnering te roepen, kunnen leren. Maar die bereidheid tot leren komt van onszelf, die is niet automatisch. De vrijheid viert betekend vooral: ruimte maken voor de vrijheid van de ander en die vrijheid komt niet tot stand zonder principiële keuzes.

► Dit is een fragment van een lezing die de auteur op 4 mei hield bij de 4 mei-herdenking op de Zuidas in Amsterdam. Hij is ook voorzitter van de stichting Pardes, een studiecentrum over het Jodendom (stichting-pardes.nl).